

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ГЛИНСЬКА НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 343.13

ОБҐРУНТУВАННЯ РІШЕНЬ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Спеціальність: 12.00.09 – кримінальний процес
та криміналістика; судова експертиза

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2003

Дисертація є рукописом

Робота виконана в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності Академії правових наук України

Науковий керівник – Заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор **Зеленецький Володимир Серафимович**, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності Академії правових наук України, заступник директора з наукової роботи, член-кореспондент Академії правових наук України

Офіційні опоненти:

- доктор юридичних наук, професор **Шумило Микола Єгорович**, Академія Служби безпеки України, професор;

- кандидат юридичних наук, доцент **Кожевніков Геннадій Костянтинович**, Національний університет внутрішніх справ МВС України, начальник кафедри кримінального процесу.

Провідна установа: Одеська національна юридична академія, кафедра кримінального процесу, м. Одеса, Міністерство освіти і науки України

Захист відбудеться 16 січня 2004 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

Автореферат розіслано 15 грудня 2003 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Шепітько В.Ю.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Положення про те, що обґрунтованим повинно бути кожне рішення, прийняте по кримінальній справі, у даний час є аксіоматичним не тільки в теорії кримінального процесу, але і на практиці. Поширення вимоги обґрунтованості на всі процесуальні рішення відповідає сучасній кримінально-процесуальній доктрині і міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини. Справедливий судовий розгляд у тому сенсі, який цьому поняттю надає ст.6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, - це не лише результат здійснення правосуддя у виді обґрунтованого рішення по справі, але і сам процес досягнення такого результату. Його складовими частинами є все різноманіття рішень, прийнятих у ході провадження по конкретній кримінальній справі, від законності, обґрунтованості і своєчасності винесення яких залежить, в кінцевому підсумку, можливість обґрунтованого і справедливого вирішення справи по суті. Проте чинне законодавство не висуває вимогу обґрунтованості до всіх кримінально - процесуальних актів. Не надається в законі й самого визначення поняття обґрунтованості, а також обґрунтування. Тим часом у правозастосовній практиці органів дізнання, слідства, прокуратури та суду ще є непоодинокі випадки прийняття безпідставних, неправосудних, нічим не обґрунтованих рішень. Таке становище підтверджується не лише аналізом відповідних статистичних даних, але й офіційною думкою Верховного Суду України, яку він неодноразово висловлював при оцінці якості здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції. Разом з тим, якщо обґрунтованість процесуальних актів забезпечує стабільність та функціональну ефективність прийнятих рішень, то їхня необґрунтованість, навпаки, дестабілізує не лише процес ухвалення рішення, але й обумовлює появу різних вкрай негативних наслідків як для окремих осіб, органів, що ведуть процес, так і для держави в цілому.

Невипадково дослідження теоретичних і практичних питань забезпечення правильності здійснення правосуддя, а значить, і винесення обґрунтованих кримінально-процесуальних рішень, є однією з центральних проблем кримінально-процесуальної науки і через це привертає увагу багатьох вчених. Слід зазначити, що довгий час у радянській літературі проблема обґрунтованості процесуальних актів розроблялася, головним чином, стосовно вироку суду. Найбільш активно ця проблема досліджувалася, насамперед, у роботах М.М. Гродзинського, Ю.М. Грошевого, В.Я. Дорохова, А.С. Кобликова, В.С. Николаєва, П.Ф. Пашкевича, І.Д. Перлова, А.Л. Рівлина, М.С. Строговича та інших. У 1967 році вперше в науці кримінального процесу проф. М.І. Бажановим була висунута і докладно аргументована ідея, що вимога обґрунтованості повинна ставитися не до окремих, нехай навіть найважливіших правових актів, а до всіх кримінально-процесуальних рішень. Дана точка зору була підтримана й одержала подальше обґрунтування в роботах С.В. Бородіна, А.Я. Дубінського, П.А. Лупінської, Ю.В.

Манасва, О.Р. Михайленка, О.Б. Муравіна, Н.Г. Муратової, П.Н. Сергійка, А.В. Смирнова, С.С. Тюхтенєва, С.Ф. Шуміліна. Суттєвий внесок у розробку проблеми обґрунтованості окремих процесуальних рішень внесли Л.О. Богословська, В.Г. Заблоцький, В.С. Зеленецький, Л.М. Карнеєва, О.М. Толочко, В.М. Хотенець та ін. Прикладні питання названої проблеми висвітлювалися й у різних виданнях зразків слідчих, прокурорських та судових актів. Водночас у зазначених та інших наукових працях розглядалися важливі, але лише окремі аспекти обґрунтованості кримінально-процесуальних рішень і в науці поки що відсутнє комплексне дослідження багатопланової сукупності питань, що стосуються інституту обґрунтування рішень у кримінальному процесі. У той же час здійснювана в Україні судова і правова реформи, а також вступ України в Раду Європи спричинили не лише наповнення новим змістом традиційних положень кримінально-процесуального права, але і появу нових інститутів, які мають безпосереднє практичне значення.

Слід зазначити, що обґрунтованість процесуального акта – це результат певного спеціально здійснюваного процесу, який іменується обґрунтуванням кримінально-процесуальних рішень. Тому для того, щоб конкретне рішення було обґрунтованим, потрібне доброякісне здійснення самого названого процесу. У кримінально-процесуальній науці сутність, природа і структура останнього ще не були предметом самостійного дослідження. Разом з тим їхнє правильне з'ясування ставить не лише певний теоретичний інтерес, але й має безпосереднє практичне значення, оскільки саме в процесі розслідування і судового розгляду кримінальних справ щодня реалізуються процеси обґрунтування кримінально-процесуальних рішень. Як видно, оптимальне вирішення всього комплексу питань, що виникають тут, має значення, насамперед, для практики діяльності всієї системи правоохоронних органів, зобов'язаних домагатися прийняття обґрунтованих процесуальних рішень. Вивчення різних видів юридичної практики свідчить про те, що органи дізнання, слідства, прокуратури і суду мають гостру потребу в науково обґрунтованих рекомендаціях про предмет, правила, методичку, засоби та межі обґрунтування не тільки основних, але і й всіх інших процесуальних актів.

Усі названі обставини й обумовили актуальність даної проблеми, необхідність її розробки в рамках дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Обраний напрямок дисертаційного дослідження передбачений планом наукових досліджень Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України та спрямований на виконання Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 рр., затвердженої Указом Президента України від 25 грудня 2000 р. №1376/2000.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теорії обґрунтування кримінально-процесуальних рішень з урахуванням природи цього процесу та специфіки його здійснення в різних стадіях кримінально-процесуальної діяльності; формулювання пропозицій по доповненню або зміні чинного законодавства, розробка відповідних розділів та норм нового КПК, що стосуються кримінально-процесуальних рішень; розробка методички застосування основних положень теорії обґрунтування рішень у практичній діяльності правоохоронних та судових органів та їх посадових осіб. Дослідження актуальних проблем обґрунтування рішень у кримінальному процесі обумовило необхідність вирішення

комплексу таких завдань:

1. Провести аналіз сучасного стану наукової розробки проблеми обґрунтування рішень у юридичній літературі і на цій основі виявити напрямки теоретичного дослідження тих аспектів, які мають актуальне практичне значення.
2. Розглянути комплекс питань, що стосуються кримінально-процесуального рішення як об'єкту відповідного процесу його обґрунтування.
3. Здійснити дослідження природи процесу обґрунтування кримінально-процесуальних рішень, а також специфіки його реалізації на різних стадіях кримінального судочинства, сформулювати поняття обґрунтованості як специфічного результату названого процесу.
4. Виявити цільове та функціональне призначення обґрунтування рішень у кримінальному процесі.
5. Визначити предмет та межі обґрунтування кримінально-процесуальних рішень, а також специфіку обґрунтування їх окремих видів.
6. Розкрити сутність та з'ясувати структуру процесу обґрунтування кримінально-процесуальних рішень, його засоби та результат.
7. Вивчити слідчу та судову практику прийняття та обґрунтування процесуальних рішень та сформулювати пропозиції по вдосконаленню чинного законодавства та розробці нового Кримінально-процесуального кодексу.

Об'єктом дослідження є процес обґрунтування рішень у кримінальному процесі, а також правовідносини, що виникають між різними суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності в ході обґрунтування прийнятого рішення, в їх динаміці.

Предметом дослідження стали положення чинного законодавства, проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України, що стосуються процесуальних рішень, і вимог, що ставляться до їх змісту і форми, а також практика обґрунтування рішень органами дізнання, слідства, прокуратури та суду.

Методи дослідження обрані виходячи із специфіки цілей, задач, об'єкта і предмета дослідження. Їх основу складає загальний діалектичний метод наукового пізнання реально існуючих явищ, а також їхніх зв'язків із практичною діяльністю правоохоронних органів. Застосовувалися і такі окремо-наукові методи пізнання: системно-структурний (при визначенні поняття, структури і видів процесуальних рішень, виділенні класів предмета обґрунтування, а також структурних елементів процесу обґрунтування та ін.); порівняльний (у ході аналізу співвідношення понять обґрунтування процесуальних рішень і оцінки доказів); статистичний (при узагальненні результатів вивчення практики, аналізі помилок, що припускаються в правозастосовній практиці); логіко-юридичний (у процесі розробки правової природи і визначенні змісту обґрунтування процесуальних рішень, а також формулювання понять обґрунтування й обґрунтованості); соціологічний (при вивченні юридичної практики, кримінальних справ, анкетуванні суддів, прокурорів і слідчих); метод узагальнення (точок зору вчених, результатів їхніх досліджень, а також юридичної практики різних видів), інші методи. При цьому всі наукові методи дослідження використовувалися у взаємозв'язку і взаємозалежності, що сприяло всебічності,

повноті та об'єктивності дослідження.

Загальнотеоретичну базу наукового дослідження забезпечили праці вчених у галузі кримінального та кримінально-процесуального права, прокурорського нагляду, криміналістики, кримінології, логіки, загальної теорії держави і права, психології, етики та ін.

Емпіричну основу дослідження склали результати вивчення й узагальнення за спеціально розробленими анкетами матеріалів 200 кримінальних справ з архівів місцевих судів Харківської області, а також 100 матеріалів про розгляд суддями подань слідчих про обрання щодо підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді взяття під варту; результати інтерв'ювання 60 слідчих органів МВС України і прокуратури у Харківській області, 50 помічників прокурорів, 58 суддів різних судів м. Харкова. Використані також статистичні дані органів прокуратури, МВС, Верховного Суду та Міністерства юстиції України. При розробці окремих наукових проблем використовувались й опубліковані результати проведених в Україні соціологічних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні виконаним на монографічному рівні науковим дослідженням багатопланового комплексу питань, що стосуються проблеми обґрунтування рішень у кримінальному процесі; розробки спеціального понятійного апарату, який є загальним для обґрунтування всіх процесуальних актів; формулювання методичних рекомендацій з оптимального застосування теоретичних положень по обґрунтуванню кримінально-процесуальних рішень у практичній діяльності органів дізнання, слідства та суду.

При цьому особливо значущими, такими що мають як теоретичне, так і безпосередньо практичне значення, видаються такі положення дисертації:

1. Сформульовано низку істотних положень, що стосуються поняття, природи, форми, структури і класифікації кримінально-процесуальних рішень як об'єкта обґрунтування по конкретній кримінальній справі, а саме:

- одержала подальше вирішення проблема визначення суттєвих рис кримінально-процесуального рішення; подане авторське визначення процесуального рішення; з'ясоване місце обґрунтування у структурі його змісту; визначене місце обґрунтованості в системі вимог, що ставляться до процесуальних рішень;

- обґрунтовано положення про те, що у формі постанови мають бути виражені подання слідчого, прокурора про обрання щодо підозрюваного чи обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (ст. 165-2 КПК), продовження строків тримання під вартою (165-3 КПК), а також про проведення деяких слідчих дій (проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (ч.5 ст.177 КПК), накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з каналів зв'язку (ст.187КПК) тощо);

- розвинута і доповнена існуюча в науці класифікація рішень на вихідні, проміжні та кінцеві; сформульовано визначення цих видів процесуальних актів та з урахуванням специфіки проведена їх індивідуалізація як у межах усього процесу, так і в рамках стадій кримінального судочинства; з'ясовано прикладне значення проведеної класифікації для визначення вимог, що ставляться до обґрунтування

відповідних кримінально-процесуальних актів.

2. Вперше в правовій науці розроблено низку положень, що стосуються процесу обґрунтування кримінально-процесуальних рішень та його результату у вигляді обґрунтованості прийнятого рішення:

- сформульовані та описані суттєві ознаки обґрунтування кримінально-процесуальних рішень; визначено поняття цього специфічного виду інтелектуально-практичної діяльності, а на його підставі й поняття обґрунтованості як необхідного результату цієї діяльності; розкрито співвідношення сукупності доказів та сукупності доводів у загальній системі обґрунтування кримінально-процесуальних рішень;

- з'ясована природа процесу обґрунтування процесуальних рішень шляхом виділення та опису логічних, гносеологічних та психологічних аспектів;

- виявлено функціональне призначення обґрунтування кримінально-процесуальних актів; визначено поняття мети цієї діяльності, сформульовано та описано сім аспектів її цільового призначення;

- розроблено поняття предмета обґрунтування кримінально-процесуального рішення; розкрита його структура, охарактеризовані його складові елементи;

- визначені межі обґрунтування кримінально-процесуальних рішень; розроблено комплекс питань, що стосуються специфіки визначення меж обґрунтування окремих видів процесуальних рішень;

- розроблена структура процесу обґрунтування кримінально-процесуальних рішень, визначені та охарактеризовані його етапи; з'ясовано співвідношення обґрунтування та оцінки доказів у структурі цього процесу;

- сформульовано та охарактеризовано систему засобів обґрунтування кримінально-процесуальних рішень; наведена відповідна їх класифікація всередині кожної з виділених груп;

- зроблено висновок про те, що результат обґрунтування кримінально-процесуального рішення, як і сам процес досягнення результату, повинен відповідати системі взаємопов'язаних між собою вимог, які за своєю природою є гносеологічними, логічними, процесуальними, соціально-психологічними та етичними;

- розроблені наукові основи методичних рекомендацій щодо оптимального застосування теоретичних положень з обґрунтування кримінально-процесуальних рішень у практичній діяльності органів дізнання, слідства та суду.

3. Дано теоретичну аргументацію доцільності закріплення правової вимоги обґрунтованості щодо будь-якого виду кримінально-процесуальних рішень; запропоновано її авторське визначення.

4. На підставі отриманих під час дослідження наукових результатів сформульовано низку пропозицій щодо змін та доповнення чинного КПК, а також пропозицій до нового КПК України, що стосуються правової регламентації форми та структури кримінально-процесуальних рішень, а також вимог, що ставляться до їх обґрунтування.

5. Теоретично аргументовано положення про те, що забезпечення обґрунтованості та ефективності правозастосовної діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду обумовлює необхідність включення до навчального процесу спеціальної дисципліни „Теорія обґрунтування кримінально-процесуальних

рішень”, розробку навчальних, навчально-тематичних планів і програм; підготовку курсу лекцій і навчальних посібників з цієї теми, проведення семінарів і практичних занять.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки і пропозиції вносять конкретний внесок як у теорію кримінально-процесуального права, так і в практику його застосування, оскільки розширюють і поглиблюють уявлення про сутність вимоги обґрунтування рішень у кримінальному процесі, його роль у прийнятті адекватних рішень на досудових і судових стадіях процесу.

Результати дослідження можуть бути використані: у науково-дослідній роботі для подальшої розробки на підставі вже отриманих даних питань обґрунтування окремих рішень у кримінальному процесі, а також нових пропозицій по удосконаленню кримінально-процесуального законодавства; у нормотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства, розробки нового КПК України; у практичній діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури та суду викладені в дисертації положення можуть виконувати важливу методичну функцію, яка забезпечує доброякісне здійснення процесу обґрунтування процесуальних рішень, одержання необхідного для справи результату у виді обґрунтованості прийнятого акта, що буде сприяти поліпшенню загальної якості правозастосовної діяльності зазначених органів; у навчальному процесі – при читанні лекцій з курсу “Кримінальний процес”, а також спецкурсу “Методика обґрунтування рішень у кримінальному процесі”; при підготовці науково-методичної літератури для студентів та аспірантів, а також для підвищення кваліфікації працівників органів дізнання, слідства, прокуратури і суду.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації доповідалися автором на конференціях молодих вчених „Сучасні проблеми юридичної науки та правозастосовної діяльності” (2001р.) та „Проблеми розвитку юридичної науки в новому столітті” (2002 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції „Стан судової реформи в Україні: проблеми та перспективи” (2002 р.), яка відбулася у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого в м. Харкові.

Пропозиції автора щодо вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства та розробки нового КПК України направлені в робочу групу Кабінету Міністрів України по розробці проекту КПК України і Голові Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації знайшли своє відображення в 7 публікаціях: 4 наукових статтях у фахових виданнях у галузі юридичних наук та 3 статтях, опублікованих за результатами наукових доповідей на регіональних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою та завданням дослідження, відповідає логіці наукового пошуку та вимогам ВАК України, складається із вступу, трьох розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, списку літератури і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 238 сторінок, обсяг основного тексту 187 сторінок, додатки - 20 сторінок (5додатків), список використаної літератури - 30 сторінок (414 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовуються вибір теми дисертаційного дослідження, її актуальність, визначаються мета та завдання, об'єкт і предмет дослідження, його наукова новизна, методологічні та теоретичні основи, формулюються положення, що виносяться на захист, розкривається науково-прикладна цінність отриманих результатів, зазначено види апробацій дисертації.

Розділ 1 „Кримінально-процесуальні рішення як об'єкт обґрунтування по конкретній кримінальній справі” складається з чотирьох підрозділів.

Підрозділ 1.1. „Поняття кримінально-процесуального рішення як об'єкта обґрунтування по конкретній кримінальній справі” присвячений концептуальному дослідженню сутності процесуального рішення як об'єкту обґрунтування. З огляду на те, що кримінально-процесуальне рішення є об'єктом, який підлягає правовому обґрунтуванню, особливо важливе значення для адекватного пізнання сутності цієї діяльності має визначення як поняття рішення, взагалі, так і процесуального рішення зокрема. Аналіз положень різних наук (теорії прийняття рішень, психології, логіки, філософії, науки соціального управління, кібернетики, воєнної науки, загальної теорії держави і права та ін.) дозволив дійти висновку про те, що головним для характеристики сутності будь-якого рішення є те, що кожне з них є вольовим, свідомим актом вибору конкретним суб'єктом на підставі наявної в його розпорядженні інформації цілей майбутньої поведінки для оптимального вирішення конкретного завдання за допомогою адекватних способів та заходів досягнення поставлених цілей. В той же час звернуто увагу на те, що об'єктивно існуючі особливості кримінально-процесуальної діяльності обумовлюють необхідність урахування у визначенні кримінально-процесуального рішення його специфічних рис. Базуючись на існуючих в науці положеннях, автором сформульовано вісім суттєвих рис кримінально-процесуального рішення: обов'язковість його прийняття у встановленому законом порядку та вираження у визначеній законом формі; правовий, державно-владний, загальнообов'язковий, владно-розпорядчий, пізнавально-посвідчувальний, спонукальний та ініціюючий характер; направленість на вирішення певних кримінально-правових, кримінально-процесуальних та кримінологічних завдань. Узагальнення вказаних рис дозволило сформулювати визначення кримінально-процесуального рішення як вираженого у встановленій законом формі індивідуального правозастосовного акту, в якому компетентні державні органи і посадові особи в передбаченому законом порядку з метою вирішення правових і кримінологічних завдань надають відповіді на питання, що виникли по справі, і виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, що впливають із встановлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи і приписів чинного законодавства.

У підрозділі 1.2. „**Форма та зміст кримінально-процесуальних рішень та місце обґрунтування в їх загальній структурі**” звертається увага на те, що будь-якому процесуальному рішення, що приймається по справі, властиві зовнішня та внутрішня форми. З точки зору зовнішньої визначеності кожне рішення повинне втілюватися в письмову форму, індивідуалізуватися та відображатися в справі у вигляді

кримінально-процесуального документа. Особливу увагу зосереджено на тому, що документальна фіксація прийнятого рішення створює реальні передумови для перевірки такого акту з точки зору його законності та обґрунтованості. У той же час зазначається, що в ході здійснення кримінально-процесуальної діяльності посадовим особам та органам, що ведуть процес, доводиться виконувати та реалізовувати різного роду усні рішення, які за своєю природою являють правозастосовні акти-дії, здійснювані в усній формі. Такі рішення знаходять письмове вираження в інших процесуальних документах (протоколах, дорученнях, вказівках, листах, запитках, повідомленнях та ін). У роботі зазначається, що при всій своїй специфічності кожне прийняте по справі рішення має не лише індивідуальну, але й типову для всіх процесуальних актів внутрішню структуру (організацію правового змісту відповідного документа), що складається із вступної, описово-мотивувальної та резолютивної частин. Обґрунтовано висновок про те, що центральна частина структури будь-якого рішення, що приймається по кримінальній справі, повинна іменуватися не описовою, а саме описово-мотивувальною, що має велике практичне значення, оскільки цілком безперечно орієнтує осіб, що ведуть процес, на необхідність не тільки описувати обставини вчиненого діяння, але й наводити ті мотиви, з урахуванням яких на підставі закону та отриманих доказів прийняте конкретне рішення. З'ясовано місце обґрунтування в структурі змісту кримінально-процесуального рішення. Зроблено висновок про те, що хоч обґрунтування рішення безпосередньо відображається в мотивувальному розділі центральної частини процесуального документа, але тісно пов'язано з його описовим розділом. Підкреслено, що оскільки саме в цьому розділі описуються ті фактичні обставини, адекватність встановлення яких і підлягає обґрунтуванню в мотивувальному розділі рішення, то названі елементи описово-мотивувальної частини одного й того ж процесуального акта перебувають не тільки у взаємозв'язку, але й в об'єктивній єдності.

У роботі звертається увага на те, що встановлена в законі форма для деяких кримінально-процесуальних рішень не відповідає їх природі та функціональному призначенню. Зокрема, обґрунтовано положення про те, що у форму постанови повинні втілюватися подання слідчого, прокурора про обрання щодо підозрюваного чи обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (ст. 165-2 КПК), продовження строків тримання під вартою (165-3 КПК), а також про проведення деяких слідчих дій (обшуку житла та іншого володіння особи (ч.5 ст.177 КПК), накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з каналів зв'язку (ст.187КПК) тощо). На завершення підрозділу визнано доцільним у новому КПК передбачити загальну норму, присвячену кримінально-процесуальним рішенням, в якій би чітко вказувались підстави їх винесення; перелік посадових осіб, повноважних їх приймати; загальна форма та структура змісту процесуального рішення; їх обов'язкові реквізити. З цього приводу критично проаналізовані відповідні положення розроблених за останні роки проектів КПК, запропоновано в новому КПК України в главу, присвячену процесуальним діям та рішенням, включити принципово нову статтю „Форма, структура та зміст процесуального рішення”.

У підрозділі 1.3. „Обґрунтування в системі вимог, що ставляться до кримінально-процесуальних рішень” визначено місце обґрунтування в системі вимог, що ставляться до кримінально-процесуальних рішень. Проаналізовані існуючі в процесуальній науці класифікації зазначених вимог та зроблено висновок про

те, що з'ясування місця обґрунтованості серед інших вимог, що ставляться до процесуальних документів, можливо на підставі систематизації всіх таких вимог за критеріями форми та змісту рішення. До будь-якого процесуального рішення повинні ставитись три групи вимог: 1) вимоги, які ставляться до форми рішення (письмова фіксація прийнятого рішення, стандартність його форми, структурна упорядкованість, лаконічність і офіціальність процесуального рішення); 2) вимоги, які ставляться до змісту рішення (істинність, обґрунтованість, вмотивованість, логічність, переконливість та справедливість); 3) вимоги, які ставляться і до форми, і до змісту рішення (законність, індивідуальна визначеність, виконуваність та культура процесуального рішення) (В.С. Зеленецький). У роботі показано співвідношення обґрунтованості з іншими вимогами, що ставляться до кримінально-процесуальних рішень. При цьому звертається увага на особливо наочний та тісний взаємозв'язок обґрунтованості з вимогами, які входять з нею до однієї групи ("змістовими вимогами"). Між тим, у певному взаємозв'язку перебуває обґрунтованість і з вимогами, які відносяться до форми процесуального рішення ("формальними вимогами"), дотримання яких забезпечує однакове розуміння смислу документа, а значить, й адекватну передачу смислу мотивів, які пояснюють правильність та обґрунтованість прийнятого рішення. В той же час обґрунтованість як вимога, що відображає якісну визначеність змісту процесуальних актів, повинна не лише відповідати загальним вимогам, тобто тим, які стосуються форми та змісту цих актів (наприклад, законності), але й забезпечувати їх реалізацію в правозастосовній діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду. Звертається увага на реально існуючі між зазначеними групами вимог взаємозв'язок, а значить, і взаємозалежність. Тому видається неможливим їх відрив, а тим більше протиставлення один одному. Саме відповідність будь-якого процесуального рішення єдності всіх зазначених вимог забезпечує його законність, обґрунтованість, переконливість, стабільність та функціональну ефективність у досягненні цілей кримінально-процесуальної діяльності.

Наприкінці підрозділу обґрунтовано практичну доцільність комплексного закріплення всіх вимог, що ставляться до кримінально-процесуальних рішень, в одній загальній нормі нового КПК, що сприяло б підвищенню якості актів, які приймаються в сфері кримінального судочинства, а значить й загального рівня правозастосовної діяльності.

У підрозділі 14. **"Класифікація кримінально-процесуальних рішень та її значення для визначення специфіки їх обґрунтування"** розглянуті існуючі в науці класифікації як рішень, взагалі, так і процесуальних рішень зокрема. Звернуто увагу на те, що їх різноманіття обумовлюється тим, що той чи інший автор в основу своєї класифікації покладає специфічні, відмінні від інших критерії. З цього приводу зазначається, що з урахуванням цілей даного дослідження класифікацію рішень необхідно провести з урахуванням того функціонального навантаження, яке несе той чи інший акт у загальній динаміці кримінально-процесуальної діяльності, на вихідні, проміжні та кінцеві. Запропоноване авторське визначення зазначених видів рішень. Значну увагу в підрозділі приділено виділенню вихідних, проміжних та кінцевих рішень як стосовно всього процесу по конкретній кримінальній справі, так і щодо його стадій, які у своїй єдності утворюють зазначений процес. Зокрема, звернуто увагу на те, що в рамках деяких стадій процесу для вихідних рішень законом не

передбачено їх прийняття у спеціально встановленій формі, хоча на практиці фактично такі рішення приймаються відповідними суб'єктами, що ведуть процес (рішення органу дізнання, слідства про прийняття та реєстрацію інформації про вчинений або підготовлюваний злочин; рішення прокурора про прийняття справи, що надійшла з обвинувальним висновком, до свого провадження; рішення судді про прийняття справи та призначення її до попереднього розгляду). Зазначені рішення мають специфічний, прихований (латентний) характер, оскільки не передбачають винесення спеціального процесуального документа, а відображаються в інших винесених по справі актах, що не заперечує самої їх наявності, а лише свідчить про специфічність їх зовнішнього оформлення.

Проаналізовано характер взаємозв'язку визначених видів рішень. Зроблено висновок про те, що всі зазначені види рішень відображають динаміку розвитку кримінального процесу і при всій їх індивідуальності перебувають не лише у взаємозв'язку, але й у відповідній функціональній взаємозалежності. В кримінальному процесі вони приймаються послідовно-поступово і відносно один одного виступають як попередні та наступні. Показано характер впливу доброякісності всіх вихідних та проміжних рішень на законне, обґрунтоване та істинне вирішення справи по суті. Поряд із розглядом зазначених видів рішень у роботі звертається увага на те, що кримінально-процесуальні акти можуть класифікуватися і за іншими давно визнаними в науці підставами. В той же час підкреслено, що в рамках цієї роботи класифікація процесуальних рішень на вихідні, проміжні та підсумкові є основною, оскільки дозволяє загальним чином визначити вимоги, що ставляться до обґрунтування таких актів.

Розділ 2 “Сутність обґрунтування кримінально-процесуальних рішень” складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 2.1. „Поняття та природа обґрунтування кримінально-процесуальних рішень” присвячений визначенню поняття та природи обґрунтування процесуальних рішень. Положення про те, що обґрунтованим повинно бути кожне рішення, що приймається по справі, є аксіоматичним не тільки в теорії кримінального процесу, але й відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини. Проте аналіз діючого законодавства свідчить, що вимога обґрунтованості ставиться лише до деяких кримінально-процесуальних рішень. Частина 2 ст.130 КПК України закріплює як обов'язковий елемент змісту кожної постанови слідчого чи прокурора “обґрунтування прийнятого рішення”. Стосовно ж судових рішень вимога обґрунтованості ставиться законом тільки до вироку суду. До того ж самого поняття обґрунтованості, як і обґрунтування, в законі не дається. Неоднозначним є розуміння сутності зазначеної вимоги не тільки поміж слідчих, прокурорів та суддів, але й серед вчених. Незалежно від обраного підходу до названого поняття всі вчені вважають, що невід'ємною ознакою поняття обґрунтованості кримінально-процесуального рішення є встановлення обставин, необхідних для винесення конкретного акта, достатньою сукупністю доказів, отриманих з передбачених законом джерел. Такий підхід до розуміння даного поняття видається правильним. Однак, на думку автора, обґрунтованість рішення хоча і базується на доказах, але не зводиться до них. Обґрунтованість – це не тільки доведеність усіх висновків, відображених у конкретному процесуальному акті,

але й підтвердження їх вагомими аргументами, що надає їм такої властивості, як переконливість. Обґрунтованість процесуального рішення являє собою взаємозв'язок доведеності та аргументованості всіх відображених у конкретному акті висновків. Обґрунтування, як процес формування такої якісної визначеності рішення, передбачає, з одного боку, наведення посилань на докази, на підставі яких правозастосувач дійшов до певних висновків по справі, а, з другого - переконливих аргументів. Зазначається, що в теоретичному плані в обґрунтуванні слід виділяти два аспекти: внутрішній (що складається з єдності цілей, мотивів і переконань правозастосувача, які відображають його позицію з конкретного питання) та зовнішній (що складається з наведення у відповідній частині кримінально-процесуального рішення тих доказів та доводів, що підтверджують правильність прийнятого рішення).

З метою формулювання поняття обґрунтування процесуального рішення, яке б адекватно розкривало сутність явища, що розглядається, дисертантом виділено та охарактеризовано такі його суттєві риси.

1. Демонстративний характер, який припускає обов'язкове зовнішнє вираження, об'єктивізацію зовні тих доводів, на підставі яких правозастосувач дійшов до переконання в правильності своїх висновків по справі. В контексті характеристики цієї риси звернута увага на те, що в кримінальному процесі обґрунтування прийнятого рішення виражається зовні у вигляді мотивування; розглянуто співвідношення цих понять. Зокрема, зроблено висновок про те, що обґрунтування більш широке поняття, яке крім мотивування включає в себе й доведеність обставин, що обґрунтовуються, а значить, й наявність у справі доказів, отриманих з передбачених у законі джерел. Мотивування є своєрідним лінгвістично оформленим засобом вираження не тільки внутрішнього переконання правозастосувача, але й певного інтелектуального процесу по обґрунтуванню відповідних висновків по справі. Зазначається, що поняття обґрунтування і мотивування перебувають у певному взаємозв'язку та взаємозалежності; в кримінальному процесі вони без об'єктивної єдності один без одного не існують. Саме тому ці поняття не можна не тільки протиставляти, але й ототожнювати. Будь-яке рішення не може бути визнане обґрунтованим, якщо воно не вмотивовано.
2. Другою рисою обґрунтування є його сукупний характер, котрий припускає наведення на підтвердження висновків по справі логічно взаємопов'язаної сукупності доказів та доводів, що підтверджують правильність висновків по справі.
3. Третя риса явища, що розглядається, - це його комплексний характер. Про це свідчить той факт, що для обґрунтування висновків по справі можуть бути використані різні як за якістю, так і за призначенням взаємопов'язані між собою засоби.
4. Нарешті, останньою рисою обґрунтування є його системний характер. Обґрунтування відображає об'єктивно існуючий закономірний зв'язок норм права, доказів та доводів, сукупність яких наводиться на підтвердження прийнятого рішення, що свідчить про їх взаємообумовленість, єдине функціональне призначення відносно встановлених ними конкретних висновків по справі. Дослідження питання про співвідношення сукупності доказів та сукупності доводів у загальній системі обґрунтування процесуального рішення дозволило дійти висновку про те, що доводи, які наводяться на підтвердження правильності висновків про факти, виконують роз'яснювальну та певну систематизуючу функцію щодо наявної у справі доказової інформації, узагальнюють та упорядковують доказовий матеріал для надання йому тієї

переконливості, яка робить прийняте рішення не тільки незаперечним, але й переконливим. Узагальнення наведених ознак дозволило сформулювати визначення обґрунтування як особливого виду інтелектуально-практичної діяльності суб'єктів, які приймають кримінально-процесуальні рішення, що проявляється у наведенні в описово-мотивувальному розділі процесуального акта посилянь на конкретні правові норми, сукупність доказів і заснованих на законах логіки доводів, що підтверджують правильність прийнятого рішення.

На базі визначення процесу обґрунтування кримінально-процесуальних рішень сформульовано поняття обґрунтованості як специфічного результату цього процесу. Обґрунтованість – це підтвердження правильності усіх висновків, що містяться в конкретному акті, посиленнями на відповідні норми права, сукупністю доказів і взаємопов'язаних з ними переконливих доводів.

Далі аргументується доцільність правового визначення обґрунтованості у відповідній нормі Загальної частини нового КПК. Зокрема, зазначається, що встановлення правової вимоги щодо обґрунтованості всіх кримінально-процесуальних рішень мало б важливе значення для забезпечення прав учасників кримінального процесу, оскільки, з одного боку унеможливить прийняття голослівних рішень, а звідси – й безпідставне обмеження прав і законних інтересів особи, а з другого – забезпечить право на їх оскарження, оскільки обізнаність особи в підставах прийняття того чи іншого рішення дозволяє належним чином обґрунтовувати скаргу чи клопотання. Аналіз підготовлених за останні роки проектів КПК свідчить, що, хоча й є окремі спроби розвитку законодавства в цьому напрямку, але жоден з них не містить загальної вимоги до всіх процесуальних рішень щодо їх обґрунтованості. З урахуванням викладених у дисертації теоретичних висновків визнано доцільним включення до Загальної частини нового КПК принципово нової правової норми за назвою „Вимоги, що ставляться до кримінально-процесуальних рішень”.

Значну увагу в дисертації приділено розкриттю природи процесу обґрунтування рішень шляхом виділення та опису його логічних, гносеологічних та психологічних аспектів, без розгляду яких повне з'ясування сутності явища, що розглядається, було б неможливим. Вивчення сутності обґрунтування процесуальних рішень привело автора до висновку про те, що його функціональне значення є багатограним та може бути розглянуто в декількох напрямках. З огляду на це в роботі виявлено та охарактеризовано функціональне призначення обґрунтування для забезпечення законності, обґрунтованості та справедливості індивідуально прийнятого рішення, та всієї системи процесуальних актів, які приймаються по даній кримінальній справі; створення умов для оптимального захисту прав та законних інтересів учасників процесу, стосовно яких прийнято даний акт; для органів та осіб, що ведуть процес, а також тих, хто перевіряє конкретне рішення з точки зору його законності та обґрунтованості; формування в інтересах суспільства раціональної практики діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури та суду. У дослідженні також з'ясовано суспільне (зовнішнє) призначення обґрунтування процесуальних рішень, яке виявляється в його запобіжній та виховно-комунікативній функції.

У підрозділі 2.2. „Цілі обґрунтування кримінально-процесуальних рішень”, виходячи із значення,

сутності та природи явища, що розглядається, виділено та охарактеризовано сім цілей обґрунтування кримінально-процесуальних рішень: виконання вимог Закону щодо прийняття обґрунтованих рішень; вираження позиції органа чи особи, що веде процес, з конкретного правового питання; забезпечення логічної несуперечності висновків, відображених у конкретному рішенні; переконання суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності в правильності прийнятого рішення; забезпечення виконання прийнятого рішення; попередження необґрунтованого оскарження процесуального акта; забезпечення правової стабільності рішення, що відповідає вимогам законності та обґрунтованості. Звернуто увагу на те, що поміж зазначених аспектів обґрунтування рішень контрольних та наглядових органів переслідує певну спрямовуючу (або орієнтуючу) мету. Перелік названих цілей викладено в дисертації з урахуванням принципу їхнього причинного зв'язку та місця в загальній системі, відповідно до якого в процесі цілеполягання правозастосувача одна мета вирізняється як попередня, а чергова – як наступна, причому реалізація первинної мети створює необхідну базу для досягнення всіх інших, вторинних (або похідних) цілей. Акцентується увага на тому, що всі зазначені аспекти цільового призначення обґрунтування рішень індивідуальні, але перебувають в об'єктивному взаємозв'язку та взаємозалежності і тому однаково важливі як для обґрунтування окремого процесуального акта, так і для кримінального процесу в цілому.

У підрозділі 2.3. „Предмет та межі обґрунтування кримінально-процесуальних рішень” зазначається, що обґрунтуванню процесуальних рішень притаманий свій предмет. Та обставина, що в процесі провадження по кримінальній справі можуть бути прийняті різні як за характером, так і за функціональним призначенням процесуальні рішення, обумовлює специфічність та індивідуальність предмета обґрунтування в кожному із зазначеної кількості видів процесуальних актів. Разом з тим загальним для кожного з них є те, що будь-який з актів обов'язково містить у собі відповіді на питання щодо наявності (доведеності) чи відсутності (недоведеності) юридично значущих обставин, із встановленням яких закон пов'язує можливість вчинення певних правових дій (тобто фактичні висновки), і в той же час визначається правове значення встановлених обставин та вказується на вид рішення щодо вчинення відповідних правових дій (тобто правові висновки). Це дозволило сформулювати поняття предмета обґрунтування як відображених у кримінально-процесуальному рішенні висновків правозастосувача правового та фактичного характеру, що підлягають обґрунтуванню за допомогою конкретних норм права, доказів та відповідних доводів. Аргументується висновок про те, що вказаний предмет є індивідуально-визначеним, складним, цілісним та невідмінно комплексним утворенням, яке включає до свого складу різні як за якісною визначеністю, так і за функціональним призначенням обставини вчиненого злочину, їх правову оцінку та відповідні їм висновки правозастосувача. Обґрунтовується положення про те, що предмет діяльності, що розглядається, являє собою певне сукупне утворення та складається з ряду складових структуроутворюючих елементів, які за своєю сутністю є кримінально-правовими, кримінально-процесуальними, кримінологічними та контрольними. Дається характеристика вказаних елементів та розглядається специфіка їх індивідуалізації у структурі конкретного процесуального рішення. Підкреслено методичне значення викладених теоретичних положень для практичної діяльності органів дізнання, слідчого,

прокурора, судді.

Вирішуючи питання про межі, в яких необхідно здійснювати обґрунтування правильності зроблених правозастосувачем висновків, дисертант вважає, що визначення останніх є можливим з урахуванням як загальних, так й індивідуально-визначених вимог, що ставляться до обґрунтування кримінально-процесуальних актів взагалі, а також тих, що потребують спеціального (або особливого) обґрунтування. З точки зору загальних вимог межі обґрунтування кримінально-процесуальних рішень повинні бути адекватними обсягу предмета обґрунтування, тобто вичерпно повно охоплювати всі його суттєві елементи. Критерії повноти підтвердження структурних елементів предмета рішення, що обґрунтовується, розроблені відповідно до отриманих дисертантом теоретичних висновків щодо сутності та поняття процесу обґрунтування. Зокрема, процес обґрунтування повинен здійснюватися до наведення такої логічно правильної системи норм права, доказів та переконливих доводів, які б із достовірністю підтверджували правильність встановлення кожного елемента предмета обґрунтування, а отже, й предмета в цілому, та переконували кожного, хто знайомиться з прийнятим рішенням, в його обґрунтованості. Далі акцентовано увагу на необхідності індивідуального підходу правозастосувача як до визначення предмета обґрунтування кожного рішення, що приймається у справі, так і до його функціонально значущих меж з урахуванням процесуального призначення того чи іншого акта і тих конкретних життєвих обставин, на врегулювання яких він спрямований. Проте в будь-якому випадку необхідно виходити з вимоги вичерпного функціонально достатнього обґрунтування процесуального рішення та застосовувати його відповідно до специфіки встановленого у справі предмета обґрунтування.

У роботі звернуто увагу на те, що деякі норми чинного кримінально-процесуального законодавства не регулюють належним чином вимоги щодо специфіки обґрунтування окремих проміжних (постанови про притягнення особи як обвинуваченого, про проведення обшуку тощо) та підсумкових актів, що приймаються у досудових стадіях процесу (постанови про порушення кримінальної справи, відмову в порушенні кримінальної справи, закриття кримінальної справи; обвинувального висновку). У результаті критичного аналізу відповідних норм чинного КПК, практики їх застосування, а також відповідних статистичних показників діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури та суду дисертантом на підставі розроблених теоретичних положень щодо визначення меж обґрунтування процесуальних рішень аргументовано ряд висновків щодо специфіки обґрунтування вказаних актів. Під кутом зору предмета дисертаційного дослідження автором вивчена та проаналізована практика застосування нового кримінально-процесуального законодавства в частині обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, а також відповідні статистичні показники по різних областях України. Критично аналізуються положення КПК, які регламентують вимоги до обґрунтування відповідних рішень органу досудового слідства та суду, а також практика їх застосування. Спираючись на розроблені теоретичні висновки щодо загальних вимог до відповідних меж обґрунтування процесуальних рішень, а також певні правові положення чинного національного та міжнародних актів дисертантом сформульовані вимоги щодо меж обґрунтування постанови (ухвали) про обрання будь-якого запобіжного заходу; подання органу дізнання, слідчого та прокурора про обрання щодо підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у

вигляді взяття під варту; постанови суду про обрання щодо підозрюваного, обвинуваченого цього запобіжного заходу або про відмову в його обранні. На основі отриманих результатів дослідження, автор пропонує принципово нові редакції статей 98, 99, 131, 165-1, 165-2, 214, 223 чинного КПК України.

Розділ 3 “Процес обґрунтування кримінально-процесуальних рішень” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. „Сутність та структура процесу обґрунтування кримінально-процесуальних рішень” зазначається, що обґрунтування кримінально-процесуальних рішень являє собою специфічний вид інтелектуально-праксіологічної діяльності, здійснюваної суб’єктами, що ведуть процес, з метою підтвердження правильності прийняття того чи іншого рішення. Виділені та охарактеризовані як розумовий (або інтелектуальний), так і безпосередньо практичний (або праксіологічний) аспекти обґрунтування. Підкреслено, що в реальному пізнавально-посвідчувальному процесі обґрунтування як сам процес та обґрунтованість як його підсумковий результат реалізуються в конкретній справі послідовно-поступово та обов’язково у взаємозв’язку та взаємозалежності. Доведено, що тільки правильне здійснення процесу обґрунтування може привести до очікуваного від такого процесу результату, тобто до обґрунтованості прийнятого рішення.

Звертається увага на те, що обґрунтування процесуальних рішень є не одноактною дією, а тривалим у часі багатоепізодним процесом. Він має свою структуру та складається з низки відносно самостійних, послідовно поступово здійснюваних дій. З урахуванням сутності, природи та призначення явища, що розглядається, виділені та охарактеризовані такі етапи обґрунтування рішень у кримінальному процесі: 1) індивідуалізація предмета обґрунтування прийнятого рішення; 2) встановлення доказової бази рішення, що обґрунтовується; 3) формулювання логіко-гносеологічних доводів рішення; 4) викладення результатів обґрунтування у структурі процесуального рішення. Поряд з характеристикою структурних елементів процесу обґрунтування з’ясовано співвідношення обґрунтування та оцінки доказів у структурі цього процесу; аргументовано висновок про те, що в момент прийняття рішення оцінка доказів становить один з необхідних етапів процесу обґрунтування процесуального акта; останнє положення обумовлює необхідність комплексного дотримання, з одного боку, сукупності законів логіки, а, з другого - сукупності вимог КПК, що ставляться до оцінки доказів, для забезпечення прийняття обґрунтованих та правильних по суті рішень

У підрозділі 3.2. „Засоби обґрунтування кримінально-процесуальних рішень” аргументується положення про те, що засоби обґрунтування кримінально-процесуальних рішень за своїм характером та функціональним призначенням є різнорідними та можуть бути класифіковані на чотири групи: фактичні, нормативні, логічні та лінгвістичні. При характеристиці вказаних видів засобів обґрунтування, зокрема, зазначається, що у кримінальному судочинстві інформаційний зміст фактичних засобів складають сукупності відносних та допустимих по конкретній кримінальній справі доказів, які утворюють у своїй єдності цілісну та стабільну структуру. Засновуючись на розроблених у теорії доказів положеннях дисертантом розроблені класифікації сукупностей фактичних засобів обґрунтування на: загальну (або генеральну) та окрему; достатню та недостатню; пряму та побічну; обвинувальну та виправдувальну; первісну та похідну. Підкреслено практичне

значення наведених класифікацій для досягнення обґрунтованості прийнятого рішення. Далі зазначено, що суть нормативних засобів обґрунтування становлять ті норми закону, які передбачають підстави, порядок та умови прийняття конкретного рішення. В окремих випадках в якості спеціальних засобів, що забезпечують пояснення правильності встановлення певних фактів та їх правової оцінки, можуть виступати й посилання на норми Конституції України, конкретні положення відповідних роз'яснень, що містяться в постановах Пленуму Верховного Суду України та посилання на конкретні норми, що містяться у міжнародно-правових актах (у випадках невідповідності норм українського кримінально-процесуального законодавства положенням, що містяться в міжнародно-правових актах, ратифікованих Україною, або при наявності прогалін у вітчизняному законодавстві). При характеристиці логічних засобів обґрунтування процесуальних рішень звернуто увагу на їх комплексний характер, оскільки вони засновані на законах логіки. Такого роду засоби (доводи) мають різне призначення та за своїм характером є фактичними, правовими та етичними. Лінгвістичними (або мовними) засобами обґрунтування виступають словесні вираження (словосполучення або мовні форми), за допомогою яких певні думки-судження, що наводяться на підтвердження певних висновків, отримують зовнішній вираз. З урахуванням цільового призначення процесу обґрунтування рішень та специфіки мовної основи будь-якого процесуального акта до понятійного апарату обґрунтування сформульовані та охарактеризовані наступні групи вимог: 1) вимоги, що є загальними для літературної мови в цілому (або літературні вимоги); 2) вимоги, що є специфічними для стилю викладення процесуальних документів (або стилістичні вимоги); та 3) вимоги, що обумовлені цільовою специфікою конкретних висловлювань. На завершення завершений підрозділу вказується на те, що кожний з розглянутих засобів обґрунтування процесуальних рішень має свою якісну визначеність та особливе призначення в досягненні цілей обґрунтування. В той же час при всій своїй індивідуальності всі перераховані засоби перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності і тільки їх комплексне використання робить обґрунтування повним, всебічним та переконливим.

У підрозділі 3.3. „Результат обґрунтування кримінально-процесуальних рішень” вказується, що результат обґрунтування процесуального рішення, як і сам процес досягнення результату, повинні відповідати певним взаємопов'язаним між собою вимогам. У зв'язку з відсутністю у правовій науці загальноновизнаного переліку таких вимог у дисертації запропонована їх система, що відображена в п'яти групах: 1) гносеологічні (всебічність, об'єктивність обґрунтування, повнота предмета обґрунтування та повнота обґрунтування даного предмета); 2) логічні (логічна правильність суджень правозастосувача під час обґрунтування рішення), 3) процесуальні (конкретизація предмета обґрунтування в кожному рішенні з урахуванням його правової регламентації, що визначає, які саме фактичні обставини повинні бути встановлені для прийняття певного виду рішень. Причому в якості фактичних засобів обґрунтування можуть бути використані тільки ті фактичні дані, що отримані з передбачених законом джерел та суворо у встановленому законом порядку); 4) соціально-психологічні (переконливість та несуперечність прийнятого рішення) та 5) етичні (необхідність забезпечення справедливості прийнятого рішення; неупередженість, об'єктивність та коректність при викладі відомостей, що стосуються особи, та ін.).

У роботі підкреслено існуючий між зазначеними вимогами взаємозв'язок, неможливість їх відриву та протиставлення один одному. Звертається увага на те, що дотримання всіх розглянутих вимог є однаково важливим для належного здійснення процесу обґрунтування та досягнення його результату у вигляді обґрунтованості прийнятого акта, його стабільності та функціональної ефективності, а також підвищення загальної якості актів, що приймаються у сфері кримінального судочинства.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає в розв'язанні низки концептуальних питань відносно теоретичного та нормативного забезпечення діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду, спрямованої на доброякісне обґрунтування прийнятих по справі рішень. Одержані результати роботи можуть стати підґрунтям для подальшого дослідження інституту обґрунтування рішень у кримінальному процесі, забезпечити методологічні передумови для аналізу специфіки обґрунтування окремих кримінально-процесуальних рішень. Основними науковими і практичними результатами цього дослідження є такі висновки.

1. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі є особливим видом інтелектуально-практичної діяльності суб'єктів, які приймають кримінально-процесуальні рішення, що полягає в наведенні у відповідних розділах процесуального акта посилань на правові норми, сукупність доказів і заснованих на законах логіки доводів, що підтверджують правильність прийнятого рішення.

2. Під обґрунтованістю кримінально-процесуальних рішень, як результатом процесу обґрунтування, необхідно розуміти підтвердження правильності усіх висновків, що містяться в конкретному акті, посиланнями на відповідні норми права, сукупністю доказів і взаємопов'язаних з ними переконливих доводів.

3. Видається необхідним у новому КПК у главі, присвяченій кримінально-процесуальним рішенням, передбачити окрему норму, назвавши її "Вимоги, що ставляться до кримінально-процесуальних рішень" (Додаток Д).

4. Обґрунтуванню кримінально-процесуальних рішень притаманий свій предмет, під яким слід розуміти відображені у кримінально-процесуальному рішенні висновки правозастосувача правового та фактичного характеру, які підлягають обґрунтуванню за допомогою конкретних норм права, доказів та відповідних доводів.

5. Під *межами обґрунтування* слід розуміти ті границі, в яких необхідно здійснювати обґрунтування правильності зроблених правозастосувачем висновків. Вирішення питання про *межі*, в яких необхідно здійснювати обґрунтування правильності зроблених правозастосувачем висновків, є можливим з урахуванням як загальних, так й індивідуально-визначених вимог, що ставляться до обґрунтування кримінально-процесуальних актів узагалі, і тих, що вимагають спеціального (або особливого) обґрунтування.

6. Процес обґрунтування процесуального рішення має свою власну структуру. Остання представлена відносно-самостійними, але взаємозалежними елементами (етапами): індивідуалізація предмета обґрунтування прийнятого рішення; встановлення доказової бази рішення, що обґрунтовується; формулювання його

логіко-гносеологічних доводів рішення; викладення результатів обґрунтування у структурі процесуального рішення.

7. З урахуванням розроблених теоретичних висновків автором пропонується внести зміни та доповнення в чинне кримінально-процесуальне законодавство стосовно встановлення вимог щодо специфіки обґрунтування деяких кримінально-процесуальних рішень (статті 98, 99, 131, 165-1, 165-2, 214, 223 КПК України) (Додаток Д).

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Глинська Н.В. Проблема обґрунтованості постанови слідчого про притягнення особи як обвинуваченого // Питання боротьби зі злочинністю. Харків: Право, 2001.- №6. – С.155-163.
2. Глинская Н.В. Соотношение формы и содержания в структуре уголовно-процессуальных решений // Проблемы законности: Респ. міжвід. наук. зб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2002.- Вип.54. – С.161-167.
3. Глинська Н.В. Предмет обґрунтування кримінально-процесуальних рішень // Вісник Університету внутрішніх справ. Харків, 2003. - Вип.22. – С.182-188.
4. Глинська Н.В. Межі обґрунтування кримінально-процесуальних рішень // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. Луганськ, 2003.- № 2. – С.110-119.
5. Глинська Н.В. Обґрунтування постанови слідчого про притягнення особи як обвинуваченого // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: Матеріали наук.-практ. конф., 18-19 квітня 2002 р., м. Харків / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. К.;Х.: Юрінком Інтер, 2002. – С.264-268
6. Глинська Н.В. Проблеми форми та структури кримінально-процесуальних рішень //Сучасні проблеми юридичної науки і правозастосовної діяльності: Тези доп. та наук. повідомлень учасників наук. конф. молодих учених (м. Харків, 20-21 грудня 2001 р.) / За ред. М.І. Панова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2002. – С.177-180.
7. Глинська Н.В. Поняття обґрунтованості кримінально-процесуального рішення// Проблеми розвитку юридичної науки у новому столітті: Тези доп. та наук. повідомлень учасників наук. конф. молодих учених (м. Харків, 25-26 грудня 2002 р.) / За ред. М.І. Панова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2003. – С.181-183.

АНОТАЦІЇ

Глинська Н.В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09-кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. - Інститут вивчення проблем злочинності Академії правових наук України, Харків, 2003.

Дисертація є дослідженням, в якому на монографічному рівні вивчений комплекс актуальних правових, теоретичних та практичних проблем обґрунтування рішень у кримінальному процесі України. Розроблений

спеціальний понятійний апарат, який є загальним для обґрунтування всіх процесуальних актів. Розглянуті питання, пов'язані з визначенням поняття, змісту та сутності обґрунтування процесуальних рішень, розкрита його логічна, гносеологічна та психологічна природа, характерні ознаки, функціональне та цільове призначення. Визначені предмет та межі цієї діяльності. Виявлено сутність та структуру процесу обґрунтування кримінально-процесуальних рішень. З'ясовані засоби обґрунтування кримінально-процесуальних рішень, комплекс вимог, що ставляться як до самої діяльності, так і до результату у вигляді обґрунтованості прийнятого рішення. Розроблені наукові основи методичних рекомендацій з оптимального застосування теоретичних положень по обґрунтуванню кримінально-процесуальних рішень у практичній діяльності органів дізнання, слідства та суду. Внесено науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства і розробку нового КПК України.

Ключові слова: обґрунтування, обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень, предмет обґрунтування, межі обґрунтування, етап, результат, засоби, процесуальне рішення.

Глинская Н.В. Обоснование решений в уголовном процессе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09-уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. - Институт изучения проблем преступности Академии правовых наук Украины, Харьков, 2003.

Диссертация является исследованием, в котором на монографическом уровне изучен комплекс актуальных правовых, теоретических и практических проблем обоснования решений в уголовном процессе Украины.

Основной целью диссертации является разработка теории обоснования уголовно-процессуальных решений с учетом природы этого процесса и специфики его осуществления в разных стадиях уголовно-процессуальной деятельности, формулирование предложений по совершенствованию действующего законодательства и разработке соответствующих разделов и норм нового УПК, касающихся уголовно-процессуальных решений и их обоснования. Для ее достижения в диссертации разработан специальный понятийный аппарат, являющийся общим для обоснования всех процессуальных актов, и определить основные направления теоретического исследования тех аспектов обоснования решений, которые имеют актуальное практическое значение.

В разделе первом рассмотрен комплекс вопросов, касающихся уголовно-процессуального решения как объекта соответствующего процесса его правового обоснования. Сформулированы существенные черты и авторское определение процессуального решения, определена его форма и структура, выяснено место обоснования среди других требований, предъявляемых к процессуальным решениям, проведена их классификация; показано ее теоретическое и практическое значение.

Раздел второй посвящен анализу понятия, существенных признаков, функционального и целевого назначения обоснования решений в уголовном процессе. Раскрыта природа рассматриваемого явления путем

выделения и характеристики его логических, гносеологических, психологических аспектов. Разработан предмет обоснования процессуальных решений, выделены и охарактеризованы его структурные элементы (уголовно-правовой, уголовно-процессуальный, криминологический и контрольный). Особое внимание уделено определению пределов обоснования и специфики их установления при принятии определенных видов уголовно-процессуальных решений.

В разделе третьем определяется сущность и структура процесса обоснования процессуальных решений, выделены его мыслительный и праксиологический компоненты, определены и охарактеризованы структурные элементы (этапы) этого процесса (индивидуализация предмета обоснования, определение доказательственной базы и формулирование логико-гносеологических доводов принятого решения, изложение результатов обоснования в структуре содержания конкретного документа), определен характер их взаимосвязи. Сформулирована система взаимосвязанных между собой средств обоснования уголовно-процессуальных решений. Охарактеризован результат обоснования, установлено, что процесс обоснования уголовно-процессуальных решений, равно как и результат этой деятельности в виде обоснованности принятого решения, должны отвечать комплексу взаимосвязанных между собой требований, являющихся по своей природе гносеологическими, логическими, процессуальными, социально-психологическими и этическими. Разработаны научные основы методических рекомендаций по оптимальному применению теоретических положений по обоснованию процессуальных решений в практической деятельности органов дознания, следствия и суда. Внесены научно обоснованные рекомендации по усовершенствованию действующего законодательства и разработке нового УПК, касающиеся процессуальных решений и требований к их обоснованию.

Ключевые слова: обоснование, обоснованность уголовно-процессуальных решений, предмет обоснования, пределы обоснования, этап, результат, средства обоснования, процессуальное решение.

Natalia V. Glinskaya Justification of Decisions in Criminal Procedure. – Manuscript

Thesis for a scientific degree of the candidate of law on speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Judicial Examination. – Institute for the Study of Crime Problems, Ukrainian Academy of Law Sciences, Kharkiv, 2003

This dissertation represents a monograph-type study of the whole range of relevant theoretic and practical legal aspects of the justification of decisions in Ukrainian criminal procedure. The author develops a system of notions that is common for the justification of all procedural acts. She also looks at the definition of the concept, contents and essence of the justification of procedural decisions, shows its logic, gnostic and psychological nature, typical features and functional and special purpose. The author specifies the object and the limits of this type of activity. She shows the essence and the structure of the

process of justifying criminal procedure decisions. She establishes the ways of justifying criminal procedure decisions and the whole range of standards that this activity as well as the justification of the final decision should meet. The author develops methodological recommendations as to the optimum use of theoretic provisions on justifying criminal procedure decisions in the practices of the inquiry and investigation agencies and the court. She makes research-based suggestions aimed at improvement of the present legislation and development of the new Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: justification, justification of the criminal procedure decisions, object of justification, limits of justification, stage, result, ways and procedural decision.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук,
доцент *О.Г. Шило*

Підписано до друку 15.12.2003. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.– вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 1826 .

Друкарня Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77